AUT, L, 2012, p. 71-86

ORIGINEA DIALECTELOR LIMBII ROMÂNE ÎN CONCEPŢIA LUI G. IVĂNESCU

Vasile FRĂŢILĂ
(Universitatea de Vest din Timişoara)

The Origin of Romanian Dialects in G. Ivănescu's Theory
In this article the author analyses G. Ivănescu's theory regarding the origin of Romanian dialects, as it is developed in *The History of the Romanian Language* (*Istoria limbii române*, Iaşi, Junimea, 1980). Several issues are debated: main aspects regarding the origin of the Romanian language (in terms of territory and historical period), as well as of the Romanian People, the age of dialect splitting of the Romanian language, the problem of Old Romanian and its dialect profile, etc.

Keywords: *the origin of the Romanian language, Old Romanian, the age of dialect splitting of the Romanian language, dialects of Old Romanian*

În concepţia lui G. Ivănescu, poporul român „s-a născut atât la nordul, cât şi la sudul Dunării (…), el este urmaşul romanităţii de pe ambele laturi ale Dunării, de la Novi-Sad până la vărsare" (Ivănescu 1980: 78).

Limba română s-a format între secolul al V-lea şi al VII-lea, înainte de influenţa slavă veche, influenţă pe care o plasează pe la anul 700, poate chiar 750. „Româna din faza ei cea mai veche nu era perfect unitară", deoarece „ea a pornit de la o stare de limbă deja diferenţiată regional, iar, în procesul ei de formare, a căpătat noi diferenţieri regionale", aşa încât „procesul de formare a limbii noastre a cuprins în sine procesul de formare a unor dialecte, a primelor dialecte româneşti. În această perioadă, deosebirile de limbă regionale nu erau mai numeroase decât acelea dintre graiuri" (Ivănescu 1980:199).

Lingvistul ieşean consideră că, după epoca de formare a limbii române, urmează perioada „românei primitive", care ţine din secolul al VII-lea până în secolul al X-lea, cu unele prelungiri în secolele următoare. Până pe la anul 1000, G. Ivănescu consideră că existau patru dialecte principale: 1. dialectul rotacizant, din care se vor dezvolta dialectul morlac (mai târziu istroromân), graiurile din Carpaţii nordici şi unele graiuri crişene-maramureşene; 2. dialectul macedoromân-meglenoromân; 3. dialectul bănăţean-crişean-maramureşean-ardelean; 4. dialectul moldovenesc-muntenesc (Ivănescu 1980: 322-323).

Până în secolele al XIII-lea–al XV-lea, româna alcătuia un continuum. Aşa se explică marea asemănare dintre cele patru dialecte româneşti de azi.

Dialectele macedoromân, meglenoromân şi istroromân s-au format în sudul Dunării, iar dialectul dacoromân, la nordul marelui fluviu.

Înainte de anul 1000, au încetat orice legături directe numai între macedoromâni şi dacoromâni. Despărţirea de dacoromâni a meglenoromânilor şi a istroromânilor a avut loc spre sfârşitul Evului Mediu (sec. XIV – XV), în primul rând prin dispariţia românilor din Bulgaria şi Serbia, fie prin migraţii, fie prin asimilarea lor de către bulgari şi sârbi.

Niciunul dintre dialectele româneşti de azi nu a fost de la început unitar.

Configuraţia dacoromânei de până în secolul al X-lea a suferit modificări mai ales începând din secolul al XIV-lea, când s-au individualizat, conform părerii lui G. Ivănescu, „dialectele": moldovenesc, muntenesc, bănăţean, crişean-maramureşean. Mai târziu, aria crişeană-maramureşeană s-a despărţit în două, iar după secolul al XV-lea, a luat fiinţă a şasea arie, cea ardelenească de nord.

*

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

Originea dialectelor limbii române este una dintre cele mai dificile şi controversate probleme ale dialectologiei istorice a limbii noastre. Ea este indisolubil legată de cea a formării limbii şi a poporului român. Dificultatea cea mai mare în rezolvarea ei rezidă în „lipsa aproape totală a informaţiilor istorice pentru perioada vitregă în care a trăit romanitatea de la Dunărea de jos în timpul migraţiunii popoarelor." (Arvinte 1966: 13; Frăţilă 2010: 24).

Cele mai numeroase şi mai controversate discuţii au suscitat mai ales teritoriul şi epoca de formare a limbii române, precum şi durata perioadei unităţii etnice şi geografice a poporului şi a limbii române, perioadă numită de cercetători în mod diferit: romanică balcanică, română comună, română primitivă, română primitivă comună, străromână (Frăţilă 2010: 29).

O concepţie originală privind toate aceste aspecte, precum şi problema vechimii diferenţierilor dialectale ale limbii române a exprimat G. Ivănescu în monumentala sa operă *Istoria limbii române*, Iaşi, Ed. Junimea, 1980[1].

1. Teritoriul de formare a limbii şi a poporului român

Poporul român, afirmă Ivănescu (1980: 78), „s-a născut atât la nordul, cât şi la sudul Dunării (...), el este urmaşul romanităţii de pe ambele laturi ale Dunării de la Novi Sad până la vărsare"[2]. Românii din sudul Dunării (macedoromânii, meglenoromânii şi istroromânii) sunt urmaşii romanităţii sud-dunărene, iar cei din nordul Dunării sunt urmaşii romanităţii nord-dunărene. Graniţa de sud a romanităţii o constituie aşa-numita *linie Jireček*, cu modificările şi precizările aduse de Philippide (1923: 72) şi de Skok (1931: 371; 1934: 179), linie care delimita, pe baza inscripţiilor în latină şi greacă, teritoriul romanizat de cel grecizat din Peninsula Balcanică[3].

Graniţa de vest a teritoriului de formare a limbii şi a poporului român o constituie limita de est a lacunei de romanizare stabilită de Philippide (1923: 515), lacună ce se găsea în interiorul fostei Iugoslavii, între râul Vrbas, spre apus, şi Drina, la răsărit, teritoriu care în acea perioadă era ocupat de albanezi.

În ceea ce priveşte graniţa de răsărit pe care s-a format poporul român, după Ivănescu (1980: 60), aceasta a coincis cu ţărmul vestic al Mării Negre şi cu râul Nistru. De altfel, afirmă savantul român, în Dobrogea şi în Moesia Inferior de lângă Marea Neagră a pulsat o intensă viaţă romană, aşa încât populaţia de acolo a putut să-şi păstreze limba şi după aşezarea slavilor în Peninsula Balcanică. Totodată, partea de sud, de lângă mare a teritoriului dintre Prut şi Nistru, s-a aflat mult timp sub stăpânire romană, iar oraşul Tyras (actuala Cetate Albă) a constituit un centru important de romanizare a acestor regiuni.

În nordul Dunării, teritoriul de formare a limbii române cuprindea Dacia romană, în care se includeau Banatul, Oltenia cu părţile vecine ale Munteniei şi Ardealul propriu-zis, inclusiv Munţii Apuseni. În afara provinciei romane a rămas zona cuprinsă de Munţii Căliman, Munţii Gurghiului, Munţii Harghita şi Baraolt, Crişana, Maramureşul şi Ardealul de la izvoarele Mureşului şi Oltului (Ivănescu 1980: 61). După toate probabilităţile, până în secolul al VI-lea populaţia dacică din Moldova a fost romanizată, iar până în secolul al VI-lea–al VII-lea, „atât Muntenia, cât şi teritoriul dintre Munţii Căliman şi Munţii Rodnei, apoi Carpaţii răsăriteni, precum şi Maramureşul şi Crişana s-au integrat în teritoriul de limbă latină din Peninsula Balcanică şi Dacia, adică în teritoriul de formaţie a poporului român." (Ivănescu 1980: 67).

---

[1] Ediţia a II-a, cu indice de autori şi indice de cuvinte, îngrijită de Mihaela Paraschiv, Iaşi, Editura Junimea, 2000.

[2] În acest spaţiu vast romanizat din nordul şi din sudul Dunării există un *continuum romanicum*, o pânză de romanitate care s-a destrămat în urma aşezării slavilor în sudul Dunării (Saramandu 2004: 71-72).

[3] *Linia Jirečeck* „nu trebuie considerată ca o frontieră lingvistică, nici ca o frontieră etnică, ci ca o simplă linie de separare între două culturi, cea greacă şi cea romană, care arată până unde se întindeau frontierele lor." (Mihăescu 1960: 74).

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

Muntenia, afirmă Ivănescu (1980: 63), nu putea să scape procesului de romanizare, întrucât o mare parte a ei s-a aflat sub stăpânire romană. De menţionat este că această regiune a fost înconjurată din toate părţile de provincii de limbă latină, spre vest şi nord până la anul 268, iar, spre sud şi est, până la anul 602. Chiar în sudul Moldovei, adaugă G. Ivănescu, un drum roman lega Ardealul de sud-est de Dobrogea. Drumul acesta pornea de la Breţcu, continua pe valea Oituzului, până la Galaţi, iar în castrul roman de la Barboşi, pe Siret, prezenţa romanilor este atestată până în secolul al IV-lea. „Aşadar, în ce priveşte limita de nord şi est a teritoriului de formaţie a poporului român [...] aceasta a coincis cu Carpaţii nordici şi cu graniţele de est ale Moldovei" (Ivănescu 1980: 69).

2. Epoca de formare a limbii române

Limba română în concepţia lui G. Ivănescu s-a format între secolul al V-lea şi secolul al VII-lea (Ivănescu 1980: 177), înainte de influenţa slavă veche, influenţă pe care o plasează pe la anul 700, poate chiar 750. Epoca de împrumuturi masive din slavă a avut loc însă după anul 800 sau 900, până în secolul al XI-lea.

Limba română s-a format după destrămarea societăţii romane sclavagiste în Dacia şi în Peninsula Balcanică şi trecerea la feudalism şi la obştile săteşti. Însă schimbarea orânduirii sociale, a circulaţiei bunurilor şi a oamenilor, afirmă G. Ivănescu, a constituit numai condiţia care a permis manifestarea schimbărilor limbii, schimbări care au fost provocate de o altă cauză, şi anume de baza articulatorică şi psihică tracică şi dacică, care era deosebită atât de cea a populaţiei italice (latini, umbri, osci), cât şi de cea a popoarelor romanizate din Imperiu (Ivănescu 1980: 188).

Atâta timp cât viaţa orăşenească în Imperiu a fost puternică, latina populară şi-a putut păstra vechiul ei sistem fonetic.

Limba română s-a născut datorită trecerii de la viaţa urbană intensă la o viaţă rustică, parţial de tip feudal, parţial de tip gentilic (Ivănescu 1980: 184). Celelalte limbi romanice s-au născut prin destrămarea Imperiului Roman, dar mai ales datorită lipsei unei limbi de cultură. La noi, trecerea la feudalism s-a făcut foarte târziu, prin secolul al X-lea. Ca urmare a părăsirii Daciei de către administraţia romană, la noi trecerea de la regimul sclavagist la cel al obştilor săteşti şi la cel gentilic s-a făcut brusc.

Specificitatea limbii române s-a format, în parte, înainte de influenţa slavă. Nu superstratul slav, spune G. Ivănescu (1980: 195), ci substratul traco-dac a dus la transformarea limbii latine populare de la Dunărea mijlocie şi de jos în limba română.

3. Vechimea diferenţierilor dialectale ale limbii române

Când au avut loc diferenţierile dialectale în cadrul limbii române? Şi în această privinţă părerile celor care s-au ocupat de formarea şi de evoluţia ramificaţiilor teritoriale ale limbii române diferă de la cercetător la cercetător. Cei mai mulţi au considerat că cea mai veche şi totodată cea mai însemnată este diferenţierea dintre dialectul aromân (macedoromân în expresia lui G. Ivănescu) şi cel dacoromân şi că, după această scindare, în cadrul trunchiului român primitiv a avut loc aceea, străveche şi ea, prin care s-au născut dialectele meglenoromân şi istroromân.

Începutul acestei diferenţieri între dacoromână (cu istroromâna) şi aromână (cu meglenoromâna) s-ar fi întâmplat până prin secolul al X-lea, iar diferenţierile din cadrul dacoromânei ar fi avut loc după aceea. Oarecum singulară şi izolată a rămas opinia lui Philippide (1927: 239), care consideră că unele diferenţieri în cadrul dialectului dacoromân s-ar plasa la sfârşitul secolului al VI-lea şi începutul secolului al VII-lea, epocă în care, după creatorul şcolii lingvistice ieşene, ar fi avut loc şi diferenţierea dintre aromână şi dacoromână.

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

Înainte de influenţa slavă asupra limbii române, adică înainte de secolele VI-VII, pe baza unor fenomene care au loc numai în elementele latineşti, Philippide (1927: 238-239) deosebeşte următoarele grupări dialectale: 1) Banatul şi o parte a Transilvaniei de sud-vest; 2) vestul şi nordul Transilvaniei, Maramureşul şi Bucovina; 3) restul teritoriului lingvistic dacoromân. După Philippide, diferenţierea dintre moldoveni şi munteni a început mai târziu, între secolele VII şi XIII. „Printr-o contradicţie cu el însuşi, spune G. Ivănescu (1980: 71), Philippide admitea că dialectul bănăţean şi cel crişean-maramureşean-bucovinean, în cadrul căruia distingea unele diferenţieri chiar pe la anul 600, alcătuiau împreună cu dialectul moldovenesc o singură ramură a dacoromânei faţă de cea muntenească.”. În continuare, G. Ivănescu afirmă că ar fi necesar de spus, poate, în spiritul teoriei lui Philippide, că, după sec. al VII-lea, dacoromâna şi-a grupat altfel decât până în acest secol graiurile, când ea căpătase anumite diferenţieri dialectale. Fenomenele dialectale din cadrul limbii române avute în vedere de Philippide au fost: 1) prefacerea lui *n* simplu intervocalic în *-r-*; 2) prefacerea grupului consonantic *mn* în *În* şi apoi în *un* în *scamnu* (grupul consonantic *mn* rămâne neschimbat în macedoromână şi în Banat, în graiurile oltenești de nord-vest, în Haţeg şi, probabil, în meglenoromână, în istroromână şi în dialectul crişean[1]) faţă de *scaun* în dialectele moldovean şi muntean; 3) propagarea lui *n* în: *cănutu* (< *canutus*) > **cănuntu*; *menutu* (< *mĭnutus*) > **menuntu*; *mănucl'u* (< *man(u)culus*) > **mănuncl'u*; *genucl'u* (< *genuculus*) > *genuncl'u* şi prefacerea lui *n* în unele dintre cuvintele de mai sus în *r* (de fapt o disimilare *n-n* > *r-n*): *cărunt*, *mărunt*; 4) asimilarea lui *r* la *n* (*r-n* > *n-n*): *fărină* (< *farina*) > **fănină*, *serin* (< *serenus*) > *senin*. Diferenţierea dintre dialectul moldovenesc şi cel muntenesc (de fapt dintre cel muntenesc şi celelalte dialecte dacoromâne), spune G. Ivănescu, o credea Philippide mai nouă, pornind de la transformarea africatei prepalatale *ĝ* în *j* în *joc*, *judec* etc. şi a africatei dentale *dz* în *z* în *zac*, *zece*, *ziuă* etc., fenomen care s-ar fi petrecut probabil în preajma secolului al XIII-lea.

„Româna din faza ei cea mai veche *nu era perfect unitară*” (subl. n. – V. F.), deoarece „ea a pornit de la o stare de limbă deja diferenţiată regional, iar, în procesul ei de formare, a căpătat noi diferenţieri regionale”, lucru ce îi permite lui Ivănescu (1980: 199) să susţină că „procesul de formare a limbii noastre a cuprins în sine procesul de formare a unor dialecte, a primelor dialecte româneşti”, dar şi că „în această perioadă deosebirile de limbă regionale nu erau mai numeroase decât cele dintre graiuri”. Firește, spune G. Ivănescu mai departe, au avut loc şi diferenţieri dialectale de ordin morfologic, sintactic şi lexical, dar o separare a lor din punct de vedere cronologic de cele care s-au produs în secolele ce au urmat formării limbii române, adică în secolele al IX-lea-al X-lea, când s-a petrecut o deplasare a diverselor ramuri în care se împărţea până atunci poporul român şi s-a ajuns la o configuraţie geografică a dialectelor care e, în fond, cea de azi, este greu de făcut.

În ceea ce priveşte criteriile de stabilire a fenomenelor vechi faţă de cele noi, profesorul Ivănescu arată că, dacă, în general, numai inovaţiile lingvistice, nu şi păstrarea fazelor mai vechi ale limbii, dovedesc în mod indiscutabil unitatea de altădată a dialectelor care le posedă, soarta şi dezvoltarea lor comună, în cazul limbii române dialectele sau graiurile care se grupează împreună din punctul de vedere al arhaismelor se grupează împreună şi în privinţa inovaţiilor (Ivănescu 1980: 302).

G. Ivănescu constată că asemănările dintre graiurile dacoromâne de vest, crişean-maramureşean şi bănăţean, pe de o parte, şi cel macedoromân, pe de alta, constau în păstrarea unor faze mai vechi, inovaţia dovedindu-se din partea dialectelor moldovean şi muntean. Asemănările dintre dialectul moldovenesc şi muntenesc, care reprezintă inovaţia faţă de celelalte dialecte dacoromâne (cele din Banat-Haţeg, Crişana-Ţara Moţilor-Maramureş şi cele din sudul Dunării), îşi au explicaţia în legăturile strânse ce le-au avut dialectele între ele, într-o regiune destul de depărtată de macedoromâni, de viitorii bănăţeni şi

[1] Aici, arată G. Ivănescu, avem a face cu o asemănare a macedoromânei cu graiurile din Banat în privinţa unei conservări şi nu a unei inovaţii, dar aceasta arată că macedoromânii şi bănăţenii se aflau în arii vecine.

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

de viitorii crişeni-maramureşeni, regiune care se plasează în partea de nord-est a teritoriului românesc primitiv (Ivănescu 1980: 302).

5. Româna primitivă

După „epoca latinei populare de la baza limbii române", care a durat până prin secolul al V-lea şi după o alta, numită de învăţatul român „epoca de formare a limbii române", plasată între secolele al V-lea şi al VII-lea, poate chiar al VIII-lea, G. Ivănescu distinge o altă fază în dezvoltarea limbii noastre, denumită „epoca românei primitive", care ţine din secolul al VII-lea până în secolul al X-lea, însă cu prelungiri şi în secolele următoare, când autorul vorbeşte despre „epoca limbii române literare".

Pentru G. Ivănescu, expresia „română primitivă" denumeşte atât o „stare" de limbă reală, sesizabilă în succesiunea diacronică a românei, cât şi o epocă istorică precisă, motivată din perspectiva cercetătorului (Arvinte 1982-1983: 9).

În secolul al X-lea, în Imperiul Bizantin se înfiinţează iobăgia, care, alături de războaiele dintre bizantini şi bulgari constituie cauza migrării unor grupuri de români sud-dunăreni de pe teritoriul primitiv pe teritoriile vecine de la sud şi vest. Migraţiile acestea au avut drept consecinţă schimbarea aşezării geografice a diferitelor ramuri ale poporului român din sudul Dunării şi a dialectelor sale de acolo din perioada sa de formare, ducând, poate, chiar la izolarea temporară a macedoromânilor, aşa încât se poate vorbi de o fază română primitivă, tot aşa după cum se vorbeşte de o fază indoeuropeană primitivă sau de o fază germanică primitivă etc. O altă consecinţă a organizării gentilice sau în obşti săteşti o constituie lipsa nevoii de utilizare a unei limbi oficiale scrise. În perioada la care ne referim, limba română, arată Ivănescu (1980: 284), nu a dobândit o formă scrisă, ea n-a devenit limbă literară, fiinţând doar sub forma unor graiuri rustice. Aşa se explică şi faptul că un popor organizat gentilic sau sub forma unor obşti săteşti, trăitor într-un stat feudal, recurge, în puţinele ocazii când i se impune să folosească scrierea, la limba literară a nobilimii şi a clerului din statul în care vieţuieşte, care este şi limba oficială a statului respectiv.

6. Profilul dialectal al „românei primitive" în concepţia lui G. Ivănescu

Până pe la anul 1000 (deci în perioada de formare şi în perioada următoare care ar cuprinde şi româna primitivă), Ivănescu (1980: 322-323) distinge patru „dialecte" principale: 1. „dialectul" rotacizant, din care se vor dezvolta dialectul morlac (mai târziu, istroromân), graiurile din Carpaţii nordici şi unele graiuri crişene-maramureşene; 2. „dialectul" macedoromân-meglenoromân; 3. „dialectul" bănăţean-crişean-maramureşean-ardelean; 4. „dialectul" moldovenesc-muntenesc[1].

a) Dialectul rotacizant

Dialectul rotacizant, aşa cum îi spune şi numele, se caracterizează prin transformarea lui *-n-* simplu intervocalic în elementele de origine latină în *-r-*. Rotacismul lui *-n-* simplu intervocalic în elementele de origine latină, fenomen dialectal propriu deja românei primitive, în concepţia lui G. Ivănescu, nu a apărut independent în istroromână şi în unele graiuri dacoromâne (crişene şi maramureşene). Unii cercetători, printre care D. Onciul, A. Philippide, Alexie Procopovici şi Tache Papahagi au socotit că crişenii-maramureşenii au venit din sudul Dunării, iar alţii – Densusianu, Rosetti au considerat că istroromânii au venit din nordul Dunării. Ambele teorii – şi cea care consideră că fenomenul rotacismului a apărut independent în istroromână şi în dacoromână, cât şi cea care îi socoteşte pe istroromâni coborâţi din nordul Dunării, îi apar lui G. Ivănescu eronate. Aceasta deoarece primii trebuiau

[1] După savantul român, unele graiuri din Ardeal şi Crişana şi de pe muntele Olimp şi chiar dialectul bănăţean făceau probabil tranziţia între cele patru menţionate mai sus, dar aveau şi fenomene proprii, cel puţin „dialectul" bănăţean (Ivănescu 1980: 328).

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

să aibă în vedere nu pe toţi crişenii-maramureşenii, ci numai pe cei rotacizanţi, de la nordul Dunării, dar şi pentru că rotacismul s-ar fi petrecut exclusiv în sudul Dunării, iar cei din a doua categorie pentru că au respins orice legătură între rotacismul românesc şi cel albanez. Pe de altă parte, având în vedere faptul că rotacismul caracterizează dialectul tosc al albanezei nu limitează aria lui de producere la sudul Dunării, patria primitivă a albanezilor, crede Ivănescu, se apropia de valea Drinei şi cuprindea probabil şi Panoniile de sud (Ivănescu 1980: 200)

Existenţa rotacismului la toschi şi la o parte dintre români, conform concepţiei lui G. Ivănescu, nu se explică prin influenţa uneia dintre limbi asupra celeilalte, ci printr-o parţială asemănare a bazei articulatorii. Tot astfel stau lucrurile şi cu naşterea lui *r* intens din *rr* şi *r* în anumite condiţii la crişeni-maramureşeni, căci *r* intens se găseşte şi la albanezi. Nici faptul acesta nu se poate explica în mod independent, ci printr-o înrudire de bază articulatorie între românii rotacizanţi şi albanezi, precum şi prin convieţuirea sau vecinătatea lor altădată. La aceste similitudini, G. Ivănescu adaugă fenomenul trecerii diftongului *aų* la *a*, petrecut în cuvinte ca *aurum* > *ar*, care se găseşte în *Psaltirea Scheiană* şi *Apostolul* scris de popa Bratul, fenomen ce se găseşte şi în albaneză. Ultimele două fenomene, precizează G. Ivănescu, au putut avea loc şi după epoca de formare a limbii române, până la despărţirea românilor rotacizanţi de alţii şi de macedoromâni şi meglenoromâni.

Pornind de la considerentul că albanezii au locuit întotdeauna numai în sudul Dunării, G. Ivănescu conchide că românii rotacizanţi (şi numai ei) au locuit la început mai aproape de aceştia, şi anume de la Drina până la vest de Crişana. Spre o astfel de concluzie îl conduc şi alte fapte importante pe care graiurile rotacizante le au în comun cu dialectul macedoromân şi cu cel meglenoromân.

Astfel, graiurile din Crişana, Ţara Moţilor şi Ardealul vecin, care până în secolul al XVI-lea cunoşteau rotacismul lui *-n-* simplu intervocalic în elementele de origine latină, au şi alte fenomene asemănătoare, precum: criş. *scand* ‘scaun’, ir. *scând*, criş. *įuă* ‘unde’, ir. *įuvę* ‘unde’, ard. şi criş. *astară*, ir. *astårę* ‘aseară’, ard. *ẑeaẑet, jejet,* ir. *jåjet* ‘deget’ (< *ğeağet* < *deağet*), gerunziul ardelean în *-ă* (*cântândă, fugindă*) şi cel ir. în *-a* (*căntănda, fuginda*) etc., fapte care arată desluşit că rotacismul se integrează într-o serie de asemănări ale istroromânei cu graiurile dacoromâne din Crişana, asemănări care ne obligă să admitem că, la început, ambele idiomuri au fost vecine.

Pornind de la unele asemănări între graiurile bănăţene şi cele de la nord de Mureş cu românii rotacizanţi, aceştia din urmă vecini la rândul lor cu albanezii, G. Ivănescu explică o serie de fenomene albaneze extinse pe tot teritoriul dacoromân sau numai pe o parte din el: *chelbe, gălbează, ghiuj, ghion(oaie).*

Precizând că „rotacizanţii au trebuit să ocupe la început părţile cele mai de vest ale teritoriului românesc primitiv, deci *valea Drinei, valea Savei inferioare şi teritoriul de la vest de Banatul românesc şi Crişana*” (s.n. – V. F.), G. Ivănescu atrage în acelaşi timp atenţia asupra faptului că graiul pe care-l vorbeau rotacizanţii a suferit, ca dialect latin popular, o serie de influenţe ale latinei occidentale: *passare* ‘a merge’, care în Apus a dobândit sensul de ‘a trece’ (cf. *a păsa* ‘a merge’ în textele rotacizante şi azi în aceleaşi regiuni vestice dacoromâne), *acest* (< lat. **eccestu* < *ecciste*) faţă de *ist, ăst* (< lat. *iste*), mai-mult-ca-perfectul cu *eram* sau *habebam* etc. Din aceste regiuni s-au deplasat mai târziu unii rotacizanţi, aflaţi azi în Croaţia, iar alţi rotacizanţi în Crişana şi Maramureş” (Ivănescu 1980: 306-307).

Spre deosebire de S. Puşcariu (1937: 87) şi de G. Pascu (1922: 200), dar şi spre deosebire şi de ce însuşi susţinuse în *Problemele capitale ale vechii române literare*, p. 82-87, în *Istoria limbii române*, G. Ivănescu nu mai crede că toţi românii din Crişana, Munţii Apuseni şi Maramureş au fost rotacizanţi. Mai probabil este, afirmă savantul român, că rotacismul a fost prezent în secolele al XV-lea–al XVI-lea numai în Maramureş şi în Ţara Moţilor, eventual şi în unele părţi din Bihor şi Sătmar, apoi în părţile Bistriţei. Restul graiurilor crişene au putut fi de la origine nerotacizante, ceea ce nu vine în contradicţie cu

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

asemănările pe care aceste graiuri le prezintă în comun cu dialectul macedoromân şi cu cel meglenoromân (Ivănescu 1980: 201). Rotacizanţii sud-dunăreni, adică strămoşii istroromânilor de astăzi, locuiau la început în „regiunea Drinei şi Savei inferioare şi a Dunării sârbeşti." (Ivănescu 1980: 311). Ei se aflau în legătură directă cu strămoşii meglenoromânilor, care ocupau teritoriul „de pe la Belgrad până la Iskăr" şi cu ai aromânilor, situaţi mai la sud, mai exact „în regiunea de la Niş la Skopje şi pe valea Moravei şi a afluenţilor ei până spre Dunăre" (Ivănescu 1980: 311). Cu timpul, datorită unor cauze de ordin social, au avut loc unele deplasări spre vest ale rotacizanţilor sud-dunăreni (alţii au fost asimilaţi de populaţia slavă), unii ajungând în Dalmaţia şi în Istria. O parte din morlaci au migrat în secolele XIV-XV spre est ajungând în Banat şi Ţara Haţegului (cei care cunosc fenomenul lui *a* rotunjit: *å*).

Prin urmare, există două categorii de asemănări între dialectul istroromân şi dacoromân de vest, sud-vest. Unele vechi, cum ar fi rotacismul lui *-n-* simplu intervocalic, şi altele de dată mai recentă, ca *å* sau rostirea lui *u* [*u* semivocalic] ca *v* bilabial (*w*), în unele localităţi din Banat, care ulterior devine *l, p* sau *b* în funcţie de caracterul surd sau sonor al consoanei următoare: *calt* 'caut' (< *cawt* < *ca*u̯*t*), *laptă* (< *laută*) sau *labd* (< *lawd* < *la*u̯*d*).

Numărul istroromânilor a fost cândva mai mare, dar el s-a împuţinat mereu fie prin asimilarea lor de către slavi, fie prin migraţii spre est.

b) Dialectul macedoromân-meglenoromân

În privinţa patriei primitive a macedoromânilor, G. Ivănescu dă dreptate parţial celor care afirmă că aceştia sunt originari din părţile de nord ale Moesiei Superior (de ex., Al. Rosetti), întrucât, după cum s-a văzut, el crede că istroromânii sunt originari din regiunea Drinei, a Savei inferioare şi a Dunării sârbeşti, iar meglenoromânii din părţile vecine de la sudul Dunării, ale Banatului şi Olteniei, aşa încât macedoromânii trebuie să fi locuit în regiunile imediat vecine de la sud, chiar la sud de Banat. Dar, precizează G. Ivănescu, macedoromânii au locuit şi în părţile cele mai de sud ale teritoriului românesc primitiv, despre a căror romanitate nu trebuie să ne îndoim, altfel am fi nevoiţi să admitem că aici romanitatea s-a pierdut cu timpul.

Prin urmare, afirmă G. Ivănescu, „la origine macedoromânii au locuit în regiunea de la Niş la Skopje şi pe valea Moravei şi a afluenţilor ei până spre Dunăre. Deoarece macedoromânii nu au printre elementele lor slave vechi elemente de origine sârbească, ci numai elemente bulgăreşti şi, deoarece pe teritoriul de la Niş la Skopje se vorbesc astăzi graiuri sârbocroate şi macedonice, cu *ќ, ǵ*, poate şi cu *ć, đ*, rezultaţi din *(k)t', d'*, nu trebuie să excludem din teritoriul românesc primitiv acest teritoriu, cum face Emil Petrovici (1960: 79-83; 1967: 11-19) [...]. Că şi pentru teritoriul din nordul Moesiei Superior şi din Banat, în care au putut locui la origine slavi de tip bulgar, se poate presupune că şi în centrul şi sudul Moesiei Superior s-au aşezat la început slavi cu graiuri de tip bulgar, slavi care, apoi, au fost asimilaţi de albanezi, după cum, la nord, slavii de tip bulgar au fost asimilaţi de români [...]. Fărşeroţii se găseau, probabil, atunci în părţile cele mai nordice ale teritoriului ocupat de macedoromâni, adică spre Dunăre." (Ivănescu 1980: 311-312).

Aromâna în timpul românei primitive nu era o entitate lingvistică perfect unitară. În cadrul aromânei, Ivănescu (1980: 35) crede că „s-ar putea distinge un dialect de nord, unul de sud şi unul fărşerot." A existat un grai cu *şi* în loc de *să*, apoi un alt grai pe muntele Olimp cu epenteza lui *c* în grupul consonantic *sl*: *scl*, cu *dao, nao, rao* etc., însă graiul din Olimp nu este, la origine, un grai autentic macedoromân. El a fost situat cândva mult mai la nord, în imediata vecinătate a unor graiuri dacoromâne (crişene, n.n. – V. F.) şi morlace. Aromânii din Olimp au avut mai mult timp legături cu graiurile crişene-maramureşene şi morlace. Astfel, la aromânii din Olimp, în unele cuvinte, ca la dacoromâni, *če, či* au rămas neschimbaţi, nedevenind *ţe, ţi*; formele scurte de G-Ac. ale pronumelor personale de plural sună *ne, ve, li*; G-D substantivelor masculine se formează altfel decât la ceilalţi macedoromâni, dar ca la dacoromânii din Crişana şi Ardealul de nord: *al domnu, al frate* (în

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

loc de *a domnului, a fratelui*). Faptele enumerate mai sus îl conduc la concluzia că graiul din Olimp n-a făcut parte, la început, din graiurile macedoromâne, ci din graiurile de la nordul lor, că ele au rămas multă vreme în Serbia de nord, între graiurile bănăţene, crişene, rotacizante şi meglenoromâne (Ivănescu 1980: 309).

Şi graiul fărşeroţilor cunoaşte o serie de trăsături care îl separă de graiurile macedoromâne şi îl apropie de meglenoromână şi de cele dacoromâne (e vorba de fapte care caracterizează dacoromâna în totalitatea ei şi nu de asemănări speciale cu anumite graiuri dacoromâne, ca cele crişene şi ardelene, cu care fărşerota prezintă unele asemănări). După G. Ivănescu, fărşeroţii ar reprezenta pe macedoromânii cei mai de nord, cei care se aflau în imediata vecinătate a românilor nordici, ca şi meglenoromânii şi, de aceea, au ca şi aceştia o serie de fenomene dacoromâne. Cu alte cuvinte, fărşeroţii sunt, la origine, macedoromânii cei mai nordici, locuind în vecinătatea dacoromânilor şi a meglenoromânilor.

Comun cu meglenoromânii, fărşeroţii au, printre altele: 1. articularea cu *-u*, nu cu *-lu* a substantivelor masculine şi neutre terminate în consoană; 2. prezenţa sufixului *-ura, -ăra* la adverbe şi mai ales la participiul prezent activ; forma de imperfect a verbului *escu*: *aream, areai, area* etc., care se identifică cu formele *aḭram, ăḭram* etc. de la Ţârnareca şi cu formele *erḛam* (*ărḛam*) din Oltenia, Muntenia şi din sudul Transilvaniei, dar şi cu cele de la Slatina Timiş din jud. Caraş-Severin (n.n. – V. F.).

Tot meglenoromânisme trebuie considerate şi formele cu anticiparea elementului palatal: *căḭnli, măḭnle, mâḭńli* din unele graiuri aromâne de nord (din zona Bitolia, Megarovo, Ohrida). Apropierea spaţială de meglenoromână a fărşeroţilor explică şi lipsa protezei în numele lor: fărşeroţii îşi spun ei înşişi *romăńĭ, româńĭ* şi *rămăńĭ*. Este adevărat însă, arată G. Ivănescu, că meglenoromânii au pierdut termenul latinesc pentru originea etnică, înlocuindu-l cu cel slav: *vla(h),* pl. *vlaşi* (Ivănescu 1980: 311).

În epoca la care ne referim, meglenoromânii formau un dialect comun cu macedoromânii, dar „înseşi graiurile meglenoromâne nu constituie o unitate perfectă". Aşa, de exemplu, forma *furnigă*, care se găseşte în Oltenia şi la macedoromâni, caracterizează numai pe meglenoromânii care nu locuiesc în Ţârnareca, fapt ce îl determină să susţină că strămoşii oltenilor şi ai macedoromânilor în Evul Mediu erau vecini numai cu unii dintre meglenoromâni. Între graiul din Ţârnareca şi celelalte graiuri meglenoromâne există însă şi alte deosebiri, iar varietatea formelor dialectale din orăşelul Nânta şi celelalte zece sate meglenoromâne „ne arată că aceste graiuri sunt resturile unor graiuri care altădată ocupau arii mult mai întinse [...], că meglenoromânii au ocupat, în trecut, nu un spaţiu redus, cum stau lucrurile astăzi, ci unul întins" (Ivănescu 1980: 308). Chiar şi după despărţirea aromânilor de trunchiul comun, meglenoromânii au continuat să păstreze legăturile cu unele ramuri ale macedoromânilor. După savantul ieşean, începând de prin secolul al XV-lea, limba română se vorbeşte pe patru teritorii despărţite între ele prin spaţii aloglote, iar aceste patru varietăţi teritoriale sunt considerate „tot atâtea dialecte" (Ivănescu 1980: 307).

După G. Ivănescu (1980: 308), „strămoşii meglenoromânilor au locuit numai regiunile de sud şi sud-vest ale Bulgariei medievale de la Niş spre nord".

G. Ivănescu respinge originea nord-dunăreană (din părţile Bihorului şi Banat) a meglenoromânilor susţinută de Ovid Densusianu, afirmând că „o asemenea presupunere nu corespunde realităţii", deoarece „meglenoromânii prezintă fenomene proprii şi au prea multe asemănări cu macedoromânii pentru a fi consideraţi drept nişte dacoromâni care au migrat în Macedonia de nord-est. Prezenţa meglenoromânilor în epoca de formare a limbii române şi chiar după aceea în sudul Dunării, dar în imediata vecinătate a rotacizanţilor şi bănăţenilor, explică toate aceste fapte".

Mai mult, afirmă G. Ivănescu, „dialectul bănăţean a avut o dezvoltare comună cu dialectul meglenoromân până la despărţirea meglenoromânilor de dacoromâni, despărţire care a fost de fapt numai o despărţire a meglenoromânilor de bănăţeni (trebuie să adăugăm că la aceste asemănări participă şi unele graiuri oltene, anume cele de nord-vest)." (Ivănescu 1980: 307).

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

G. Ivănescu include aici sufixul *-ete* (cf. *brabete* < bg. *vrabec*), sufix creat pe vremea când oltenii şi bănăţenii erau în directă contiguitate teritorială cu meglenoromânii. Sufixul *-ete* îşi are originea în sufixul bulgăresc *-ec*: pe baza pluralului *-eţi* s-a creat un singular *-ete*. Faptul acesta îl determină pe G. Ivănescu să susţină că meglenoromânii locuiau la început în imediata vecinătate a oltenilor. Foarte probabil însă că graiurile oltene, care nu au făcut parte la origine din graiul bănăţean-haţegan, se vorbeau tot acolo unde se vorbesc şi acum, adică în Oltenia de sud şi sud-est, iar meglenoromâna se vorbea peste Dunăre, la sud şi la est de ele[1].

Aşadar, vecinătatea originară a bănăţenilor, crişenilor şi maramureşenilor cu meglenoromânii şi morlacii şi a oltenilor cu meglenoromânii explică asemănările de limbă dintre ei. Prin urmare, spune G. Ivănescu, „rotacizanţii din care s-au desprins mai târziu morlacii locuiau, probabil, imediat la sud de Banat şi Oltenia, de pe la Belgrad până la Iskăr" (Ivănescu 1980: 308). Au avut dreptate Puşcariu, Philippide şi Capidan susţinând originea sud-dunăreană a istroromânilor şi a meglenoromânilor. Localizarea rotacizanţilor şi a meglenoromânilor în regiunea de la Drina spre Crişana şi spre Iskăr ni se impune, spune G. Ivănescu (1980: 308) şi pentru că macedoromânii locuiau în regiunile imediat vecine de la sudul rotacizanţilor şi meglenoromânilor până la sud de Skopje.

Meglenoromânii nu sunt băştinaşi în regiunile pe care le locuiesc astăzi. Cei mai mulţi au plecat spre sudul Peninsulei Balcanice, ajungând în zona Meglenului mai târziu, după ce au făcut un popas în munţii Rodope, împrumutând de la bulgarii de acolo fenomenul rostirii lui *ă* ca *ǫ* (*cǫmp, cǫn* 'când'), stabilindu-se la nord de Salonic, pe valea râului Vardar. Întrucât nu toţi meglenoromânii cunosc fenomenul menţionat, G. Ivănescu presupune că o altă ramură a meglenoromânilor are un alt drum mai direct din nord, de undeva din Macedonia.

Numărul meglenoromânilor cândva a fost mult mai mare, unii însă au fost slavizaţi, iar alţii au migrat şi în nordul Dunării, ajungând până la Şcheii Braşovului şi la Săcele, dar şi în Ţara Românească, după cum o dovedesc unele asemănări cu graiurile menţionate. Profesorul G. Ivănescu este încredinţat că „în epoca ce a precedat întemeierii voievodatelor româneşti şi în cea care a urmat, a avut loc emigrarea din sudul Dunării în Ţara Românească şi în sudul Ardealului a numeroşi meglenoromâni" (Ivănescu 1980: 396).

c) Dialectul bănăţean-crişean-maramureşean-ardelean

În epoca românei primitive, dialectul bănăţean-crişean-maramureşean-ardelean avea legături mai strânse cu dialectele româneşti sud-dunărene decât cu cel moldovenesc-muntenesc.

În *Histoire de la langue roumaine*, I, Ovid Denusianu semnalează o serie de macedoromânisme la nordul Dunării, pe care le pune pe seama infiltrării unor macedoromâni în toate regiunile de peste munţi, cum ar fi:

– în Crişana şi în regiunea vecină din Ardeal metateza lui *rî* interconsonantic în *îr*: *bătârn*; epenteza lui *c* în grupul consonantic *sl*: *scl* – *sclab*; proteza lui *a* în *aurmă*; ard. *a̯uace, a̯ace* 'aici'; *a se câştiga* 'a (se) îngriji', 'a păzi', *nare* 'nas' etc.

– în sudul Crişanei şi în Banat: accentul pe finală în *acló, acoló,* trecerea de la declinarea a III-a la a II-a a substantivelor *berbece, şoarece*: *berbec, şoarec* etc.; accentul pe terminaţie în *făśém, făśéţ*; conjunctivul prezent la conj. I în *-ă,* nu în *-e*: *să cântă* etc.

Acestea, după G. Ivănescu, sunt de fapt nişte „pseudomacedoromânisme" în dacoromână. Unele „macedoromânisme" se găsesc în nordul Dunării, pe un teritoriu foarte întins, fapt care nu ne dă dreptul să credem că ele s-au produs independent în ambele dialecte (macedoromân şi dacoromân). Ele se găsesc numai în unele dialecte de peste munţi, iar, dacă ele apar adesea şi în unele zone de la sudul şi de la estul Carpaţilor, se explică prin stabilirea în acele locuri în epoca feudală a unor români de peste munţi sau chiar din sudul Dunării.

[1] De adăugat este însă că meglenoromânii care cunosc epenteza lui *i̯* în *cǫi̯ni, pǫi̯ni* etc. se găseau şi în apropierea dacoromânilor din zona Munteniei.

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

În mod independent în dacoromână şi în aromână au apărut palatalizarea labialelor, iar epenteza lui *i̯* în *câi̯ne* etc. îi leagă pe munteni mai degrabă de meglenoromâni decât de aromâni (unde apar pe un teritoriu restrâns).

Palatalizarea labialelor, crede G. Ivănescu (1980: 294), a apărut în mod independent la macedoromâni şi dacoromâni deja pe la anul 1000, atât la sudul, cât şi la nordul Dunării, pe două arii îndepărtate una de alta: una în Macedonia, iar alta în Ardealul central şi de est, care cuprindea o parte din graiurile ardelene de azi şi graiurile moldoveneşti (Ivănescu 1980: 295; vezi şi Ivănescu 1948: 168-178, 188-199).

Sigur este că palatalizarea labialelor în dacoromână nu este un macedoromânism autentic, cum credea Ovid Densusianu, deoarece, arată G. Ivănescu, ea nu se întâlneşte acolo unde avem macedoromânisme invocate de lingvistul bucureştean pentru Crişana şi Ardeal (Densusianu 1901: 329-330; vezi Ivănescu 1980: 291-292).

Mergând pe linia deschisă de Ovid Densusianu, elevul acestuia, Tache Papahagi, în *Cercetări în Munţii Apuseni*, GS, III, şi în monografia *Graiul şi folklorul Maramureşului*, relevă alte asemănări între graiul moţilor, respectiv al maramureşenilor cu graiurile aromâne.

– asemănări ale graiului moţilor cu aromânii: *altăoară* ‘altădată’; *apără* (Dumnezeu) ‘să ferească’ (Dumnezeu), *bucium* ‘trunchi’, *a urla* ‘a coborî’.

– asemănări între graiul maramureşean şi cel al aromânilor: *armur* ‘coapsă’, *baier*, ar. *bair, canură, căcăraḑă, corbă* ‘neagră’, *a îngreca* ‘a îngreuna’, *mînḑară*, ar. *mulḑară* etc.

Spre deosebire de Densusianu, Tache Papahagi (în lucrările menţionate şi în *Manual de fonetică romanică*) admite că aceste „macedoromânisme” au fost aduse la nordul Dunării nu de nişte macedoromâni, ci de nişte români care fuseseră vecini cu macedoromânii şi care puteau fi rotacizanţi sau nu, care aveau labiale pure sau alterate (Ivănescu 1980: 300).

O listă a faptelor care leagă dialectele crişean-maramureşean şi pe cel bănăţean de cel macedoromân, altele decât cele invocate de Densusianu şi de Tache Papahagi, întocmeşte G. Ivănescu în *Istoria limbii române* (p. 303). Unele dintre faptele menţionate de G. Ivănescu se găsesc şi prin Moldova şi prin Muntenia, dar, acolo, ele, spune lingvistul ieşean, au fost aduse de dincoace de munţi prin migraţii ce au avut loc după secolul al XV-lea.

Iată câteva dintre aceste fapte: criş. *jejet*, băn. *đeđet*, ar. *ḑe̯aḑet*, megl. *ze̯i̯zit*, ir. *žăžet*; bihor., Ţara Moţilor, Sălaj, Banat: *a demica*, ar. *dińicare* (mold., munt. *dumicare*, cu modificarea formei etimologice); *durmi*, maced. *durńiri* (faţă de mold., munt. *dormi*); *nat* ‘copil’ în Banat şi ‘individ’, ‘om’ în Maramureş, ar. *nat* ‘copil’; *muşat* (în Maramureş şi, adăugăm noi, şi în Munţii Apuseni) / ar. *muşe̯at* şi, adăugăm noi, megl. *muşat*, ir. *muşåt*); maram. *marat*, ar. *mărat* ‘nenorocit’ etc.

Asemănări între graiul moţilor şi aromână: *celnic, găvozd* ‘cuiul de la potcoavă’; între graiul din Bihor şi aromână: *bătârn, sclab, aÌace, nari* ‘nas’, proteza lui *a*: *anumără, amiroasă, asudo̯ari, mătur* ‘copt’, ‘matur’; conjunctivul cu *şi* în loc de *să* etc.; asemănări cu graiul din Maramureş: *agru* ‘câmp’, *depărat* ‘smuls’ etc.

Şi mai numeroase sunt asemănările dintre graiurile bănăţene şi cele macedoromâne: *ma* ‘dar’, ‘însă’, macedor. *ma*; băn. *băl* ‘bălan’, maced. *bel, be̯al*; băn. *avlie* ‘curte’; băn. *iu*, pl. *ie* ‘Hüfte’, maced. *ľie*; băn. *lai* ‘negru’, ar. *lai̯u*; băn. *zbor* ‘adunare’, ‘vorbă’, ar. *zborŭ* ‘idem’, băn. *nămaie*, ar. *nămaľe*; băn. *a scria* ‘a scrie’, ar. *scriari* etc.[1].

Graiul bănăţenilor, afirmă G. Ivănescu (1980: 308), era identic cu cel vorbit de aromânii din Serbia Evului Mediu, aşa cum a arătat Sextil Puşcariu (1926: 314), care semnalează forma *kjelatori*, formă ce apare în documentele medievale sârbeşti ca epitet al unor români, cu fonetismul *ќe* în loc de *că*, similar cu cel din unele graiuri bănăţene şi

[1] O serie de alte asemănări şi coincidenţe între graiurile din Banat şi unele graiuri aromâne au semnalat Saramandu 1986: 225-233; Frăţilă 1993: 81-99.

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

crişene, în care se spune *chimeaşă, chimaşă, chemeaşă, chemeşă*. Românii din Serbia medievală, conchide G. Ivănescu (1980: 308) erau originari din Banat[1].

Asemănările numeroase între graiurile dacoromâne de vest şi de nord cu cele aromâne îl determină pe G. Ivănescu să afirme că vecinătatea sau comunitatea macedoromână-bănăţeană-crişeană-maramureşeană a durat şi după influenţa slavă, până prin secolele al IX-lea–al X-lea. Ba mai mult, bănăţenii–oltenii de nord-vest–haţeganii au rămas în contact cu unele graiuri româneşti sud-dunărene şi după secolul al X-lea, deoarece, dialectul bănăţean, la care trebuie cuprins şi cel din Ţara Haţegului, ca şi cel din judeţele Mehedinţi şi Gorj, deţine o serie de fenomene importante comune cu dialectul meglenoromân, printre ele şi o influenţă slavă mai puternică (cum ar fi verbele compuse cu unele prefixe slave, ca *a dopleca* şi *a izafla*), care, după G. Ivănescu (1980: 314-315), s-ar plasa cronologic pe la anul 1000 sau chiar după aceea, până în preajma Munteniei[2].

Că separarea macedoromânilor de bănăţeni, crişeni-maramureşeni şi ardeleni a trebuit să se producă la câteva secole după secolul al V-lea, după G. Ivănescu, rezultă şi din faptul că rotacizanţii, crişenii-maramureşenii au în comun cu macedoromânii câteva elemente bizantine: astfel, *adeca* ‘în zadar’, care circulă şi în Ţara Moţilor, *premătarĭu* ‘sărăntoc’, ‘necăjit’, cunoscut în zona Năsăudului, se întâlnesc cu macedor. *áδica* ‘în zadar’ şi *părmătarĭ, pârmâtar* ‘negustor de mărunţişuri’, ceea ce înseamnă că numai după câteva secole de influenţă bizantină au migrat macedoromânii din părţile de la Dunăre în părţile pe care le ocupă ei astăzi. Însă influenţa bizantină a început în secolul al V-lea, când Imperiul de Răsărit s-a grecizat, sau în secolul al VI-lea, când Iustinian a cucerit malul stâng al Dunării din Oltenia şi Banat.

G. Ivănescu este încredinţat că influenţa slavă de sud şi bizantină este mai puternică în Banat şi în Ţara Haţegului. În sprijinul acestei afirmaţii savantul român aduce drept argumente următoarele cuvinte: *avlie* ‘curte’, ‘o curte mai deosebită’, care se găseşte, de asemenea, la macedoromâni, unde *avlia* denumeşte curtea împrejmuită cu zid, caracteristică casei de tip mediteraneean; băn.-olt. *ma* ‘însă’, ‘dar’, care nu este altceva decât macedorom. *(a)ma* şi megl. *ama*[3] şi pare a fi, după G. Ivănescu, de origine bizantină. G. Ivănescu este conştient că *pramatari, avlija* şi *ma* se găsesc şi la bulgari şi sârbi, dar el crede că românii au împrumutat termenii respectivi de la bizantini în acelaşi timp, deci când românii din sudul Dunării constituiau o masă unică cu cei aflaţi la nordul fluviului. Un cuvânt care se găseşte numai în *Palia de la Orăştie*, la Coresi şi la Dosoftei (şi care, spune G. Ivănescu, poate se găsea numai în Banat şi Ţara Haţegului, nu şi în Crişana şi Maramureş) ar fi *tâmbare*, v. rom. *tâmbarĭu* ‘manta’. Alte elemente comune graiurilor macedoromâne şi celor dacoromâne de sud şi de nord din aceeaşi perioadă ar fi câteva cuvinte de origine albaneză: *fară* ‘neam’, *îmă* ‘mamă’ (< alb. *ëmë*), *coafsă* ‘coapsă’ (cu *s* netrecut la *ş*); *îmă* poate fi, spune G. Ivănescu (1980: 316), şi de origine traco-dacă.

Timpul vecinătăţii strămoşilor românilor din Banat, Crişana, Ţara Moţilor şi Maramureş cu strămoşii istroromânilor, macedoromânilor şi meglenoromânilor este stabilit de G. Ivănescu cu ajutorul elementelor de origine străină din dialectele respective, în special cu ajutorul elementelor de origine slavă veche. Influenţa slavă veche asupra limbii române s-a produs înainte de separarea macedoromânilor de dacoromâni.

Transformările fonetice şi chiar morfologice (morfotice, cum le numeşte G. Ivănescu) suferite sunt identice în dacoromână şi aromână (cf. v.sl. *bljudo* > ar., dr. *blid*, v.sl. *kožuchŭ* >

[1] Şi după Rosetti 1978: 360, „limba românilor din Serbia, ca şi istroromâna, prezintă trăsăturile caracteristice ale dacoromânei şi face parte din grupul de nord al limbii române […], pe când aromâna constituie grupul ei de sud”.

[2] După părerea noastră, aspectul verbal, în Banat cel puţin, trebuie să fie mai recent, de origine sârbească, şi el ocupă doar sudul Banatului. În Oltenia vecină el este dus de bănăţeni.

[3] Cf. şi ir. *ama*, înregistrat de Sârbu-Frăţilă 1988: 187.

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

ar., dr. *cojoc*, v.sl. *zmija* ‘şarpe’ > ar., dr. *zmeu*), fapt ce presupune o unică sursă slavă şi o intensă circulaţie a elementelor slave de la un capăt la altul”[1].

În acelaşi timp, G. Ivănescu se întreabă dacă nu există în limba română elemente slave cu o circulaţie limitată la o regiune sau alta, mai exact, dacă influenţa slavă nu a avut loc în mod diferit de la o regiune la alta. Continuând, savantul român îşi pune problema dacă există elemente slave comune numai aromânilor-bănăţenilor şi crişenilor-maramureşenilor, cu eliminarea moldovenilor şi a muntenilor. Răspunsul la această întrebare este afirmativ: în unele cazuri influenţa slavă veche este diferită în dialectul crişean-maramureşean, în cel ardelean şi în cel bănăţean, dar identică cu cea din macedoromână faţă de cea din dialectul moldovean-muntean. Nu de puţine ori, arată G. Ivănescu, muntenii şi moldovenii prezintă o influenţă slavă (elemente lexicale) acolo unde bănăţenii, crişenii-maramureşenii, ardelenii şi macedoromânii nu o prezintă şi invers. Drept exemple, G. Ivănescu le enumeră pe următoarele, unele pe baza ALR: astfel, prin fostul judeţ Turda, *gâtlejului* şi *omuşorului* li se spune *glican* (prezenţa variantei *griglean* în jud. Dolj se datorează migraţiilor unor ardeleni), în Crişana *glicănuş* (< *glican* + *-uş*), în ar. *gărgălan* (megl. *grăclan*), toate având la bază v.sl. *grŭklanŭ*; ar. *moră* ‘coşmar’, respectiv dr. *moroi* ‘un fel de strigoi’; ar. *bară* ‘mlaştină’, acelaşi cu *bară* cunoscut în Ţara Haţegului, în Ardeal şi în Crişana[2], *zbor* la aromâni, în textele rotacizante şi în Banat, *čelnic* la aromâni şi moţi; *găvozd* la unii dacoromâni nord-dunăreni şi la aromâni etc.

Sunt înregistrate şi unele evoluţii semantice comune unor elemente slave din dialectul maramureşean şi din aromână, ca, de exemplu, maram. *mă greşesc* ‘uit’ şi ar. *mi-agârşescu* ‘uit’. Pe de altă parte, atunci când moldovenii şi muntenii au elemente slave ca *omăt*, respectiv *zăpadă*, macedoromânii, bănăţenii şi crişenii spun *neauă*, un cuvânt de origine latină sau, pe când în Moldova şi Muntenia avem un cuvânt de origine slavă: *ogor* (alături de *câmp*) la macedoromâni şi la maramureşeni (în textele rotacizante) avem *agru*, un cuvânt de origine latină[3].

d) Dialectul moldovenesc-muntenesc

În ceea ce-i priveşte pe strămoşii moldovenilor şi ai muntenilor, Ivănescu (1980: 316) se întreabă dacă aceştia se găseau pe actualele lor teritorii, adică în Ardealul de est şi sud şi în Moldova şi Muntenia sau dacă locuiau ei în sudul Dunării, cum a pretins Roesler şi cei care l-au urmat, apoi A. Philippide. Alcătuiau ei încă o unitate sau se separaseră în cele două ramuri în care apar divizaţi în epoca istorică şi existau deja ca dialecte deosebite: cel moldovenesc şi cel muntenesc?

Răspunsul la aceste întrebări îl dă G. Ivănescu examinând particularităţile de limbă anterioare secolului al X-lea, particularităţi care sunt comune moldovenilor şi muntenilor, precum şi particularităţile de limbă din această epocă, particularităţi ce unesc fie pe munteni, fie pe moldoveni de vreunul din celelalte grupuri de români sau de toţi românii.

Astfel, sensul ‘a câştiga’ din Muntenia şi Moldova reprezintă o inovaţie faţă de ‘a se îngriji de ceva’, ‘a păzi’ al verbului lat. *castigare*, ce se păstrează în restul graiurilor dacoromâne.

Alte fapte vechi ar fi mold., munt. *spinare* faţă de băn., criş.-maram. şi ard. *spate*, ambele de origine latină.

Care sunt celelalte fapte care îi leagă pe munteni de românii din sudul Dunării? G. Ivănescu le menţionează pe următoarele: 1. epenteza lui *i̯* în *câi̯ne, mâi̯ne*, comună cu unii meglenoromâni; 2. evoluţia lui *d̨* la *z* în meglenoromână (am adăuga – şi în

[1] *Cojoc, cujoc* şi *zmeu* ‘balaur’ se găsesc şi în meglenoromână (vezi Th. Capidan [1935]: 84, 333). Pentru megl. *cujoc*, cu variantele *cojuc* şi *cuj̯ăc*, vezi şi Saramandu 2012: 79-196, în special 170.

[2] Şi în Banat, atât ca apelativ, cât şi ca toponim, vezi Frăţilă 1993: 91.

[3] *Agru*, spune G. Ivănescu, se găseşte şi la Izverna, jud. Mehedinţi. Termenul a fost notat şi din Vâlcea de V. Vârcol (*Graiul din Vâlcea*), iar din Peţelca, jud. Alba, de Ioan Micu Moldovanu (*Poveşti populare din Transilvania culese prin elevii şcolilor din Blaj (1863-1878)*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1987). Vezi V. Frăţilă 2000: 101-111.

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

istroromână); 3. evoluţia lui *ğ* la *j* în aceleaşi dialecte (megl. şi ir.) în *joc, jug* etc.; 4. munt. *nor*, megl. *nor*; 5. megl. *năuntru*, munt. *înăuntru* (faţă de mold. *înuntru*, ard., criş. *înlontru*); 6. macedor., megl. şi munt. *mumă* în loc de *mamă*[1]; 7. trecerea la conjugarea I (nu la declinarea I, cum greşit apare în ed. I, p. 317 şi în ed. a II-a, p. 323) a lui **scopire* 'a scuipa ': macedor. *ascuchi̯are* (< **scupiare*) şi munt. *scuipare* faţă de mold. şi de graiurile de peste munţi, de conjugarea a IV-a: *scuipesc, stuchesc*.

S-ar adăuga aici şi faptele relevate de Sextil Puşcariu în mai multe din lucrările sale: megl. *vearḑă*, macedor. *arnicâu*, munt. *varză*, *rinichi* faţă de mold. şi ard. *curechi*, *rărunchi* (macedor. are *verḑu*, deci o formă înrudită cu megl. *vearḑă*) (Ivănescu 1980: 317)[2].

Faptul că unele fenomene din Muntenia comune cu meglenoromâna se găsesc şi în Moldova îl determină pe G. Ivănescu să susţină (datorită unor concordanţe cu cele ardeleneşti, care, la rândul lor, nu se găsesc în Muntenia) că moldovenii au fost mereu vecinii ardelenilor, crişenilor şi rotacizanţilor şi că muntenii şi oltenii (ar trebui spus oltenii de sud – n.n. V.F.) au fost mereu vecinii meglenoromânilor.

Cum românii de la nord de Mureş sunt originari în [nu din – n.n. V. F.] locurile pe care le locuiesc astăzi, teritoriul de origine al moldovenilor, spune G. Ivănescu, trebuie să fi fost Ardealul de nord-est şi Moldova, iar teritoriul de origine al muntenilor trebuie să fi fost Ardealul de sud şi Muntenia.

Graiul popular moldovenesc străvechi, după părerea profesorului G. Ivănescu, s-a păstrat mai ales în Moldova de sud, în fostele judeţe Vaslui, Fălciu, Tutova, Covurlui şi Cahul, întrucât fenomenele specifice moldoveneşti se găsesc mai ales în această parte a Moldovei, pe când în nordul acestei provincii se găsesc fenomene comune Ardealului[3].

Muntenii ocupau, după toate probabilităţile, din cele mai vechi timpuri, nu numai Carpaţii Munteniei şi Muntenia, ci şi partea de sud a Ardealului până la linia Alba Iulia, Blaj, Sighişoara şi Miercurea Ciucului. Tot savantul ieşean adaugă că se poate presupune că dialectul muntean, la început, se vorbea numai în zona care se învecina la nord cu munţii, şi nu până Alba Iulia, Blaj, Sighişoara, Odorhei şi Miercurea Ciucului[4]. Din această vreme ar data, după G. Ivănescu, şi diferenţierea fonetică dintre graiul moldovenesc şi cel muntenesc care, până acum, cu toate că prezentau unele deosebiri, alcătuiau, totuşi, un singur dialect (Ivănescu 1980: 318-319).

În loc de concluzii:

1. Aşa cum credem că reiese din cele de mai sus, în concepţia lui G. Ivănescu, „nu au dreptate cei care susţin o ruptură străveche între macedoromâni şi meglenoromâni, pe de o parte, şi între dacoromâni şi istroromâni, pe de altă parte, dar nici cei care au considerat că perioada de comunitate a românilor s-a încheiat în unul din secolele VIII, IX sau X, când s-a

[1] *Mumă* se spune şi în Transilvania şi în Oltenia, unde poate fi dus de ungureni – n. n. – V. F.

[2] Ar. are şi *vearḑă* s.f. pl. cu sensul 'verdeţuri': *unã pitã maşĭ cu vearḑă* (o plăcintă numai cu verdeţuri), *apoia veardzîle* (apoi verdeţurile) (DDA s.v. *veardză*). *Varză*, cu pl. *verze*, însemnând însă, ca în aromână, 'verdeţuri', 'buruieni' s-a păstrat şi în Transilvania. Dar sensul vechi de 'verdeţuri' al lui *varză* (< lat. pop. *viridia* = lat. cl. *vĭrĭdia* 'verdeţuri') nu se putea menţine decât în regiunile dacoromâne în care pentru *varză* se întrebuinţează sinonimul *curechi* (< lat. *coliculus* = *cauliculus* < *caulis*), adică în Banat, Transilvania şi Moldova (Frăţilă 1987: 92-93).

[3] În nota 2 de la pagina 318, G. Ivănescu afirmă că moldovenii aceştia s-ar identifica cu brodnicii, menţionaţi în unele texte din secolele al XII-lea, al XIII-lea, pornind de la considerentul că numele lor este un derivat de la slavul răsăritean *brod* 'vad' şi că ei locuiau în văile mari ale Moldovei.

[4] Graiurile din Transilvania de centru şi sud, deci şi cele de până la linia Alba Iulia, Blaj, Sighişoara, Odorhei şi Miercurea Ciucului erau despărţite de cele din Muntenia chiar înainte de secolele al IX-lea–al XII-lea, cum o dovedesc fenomene ca *ĝenunḱ, mănunḱ, rărunḱ* faţă de *ĝenuḱ, mănuḱ, riniḱ*, precum şi unele elemente lexicale de origine latină sau autohtonă ca: *moare / zeamă de varză, cute / gresie, foale / burtă*. Formele lexicale corespunzătoare munteneşti nu depăşesc limita de nord a fostei provincii Ţara Românească (vezi Frăţilă 2005: 211). Pentru alte fenomene care despart graiurile ardeleneşti de la est de Strei şi de la sud de Mureş de cele munteneşti, vezi şi Frăţilă 1973: 21-25.

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

petrecut după ei desfacerea trunchiului românesc primitiv în două ramuri: macedoromânii şi meglenoromânii, pe de o parte, şi dacoromânii şi istroromânii, pe de alta. Cu atât mai mult a greşit Philippide când situează desfacerea în ramuri într-o epocă şi mai veche (sec. VI sau VII)" (Ivănescu 1980: 319).

2. Migraţiile românilor din secolele IX-X nu au mărit prea mult aria de locuire a poporului român, ele au putut doar să despartă pentru totdeauna grupuri care până la acea dată fuseseră vecine, dar nu au avut drept consecinţă izolarea vreunui grup faţă de toate grupurile apropiate, fapt ce a permis să aibă loc inovaţii comune mai multor dialecte (Ivănescu 1980: 320).

3. Ceea ce s-a putut produce în acest timp a fost o separare prin migraţii a macedoromânilor de rotacizanţi (în special de rotacizanţii de la nordul Dunării) şi o întrerupere a oricăror relaţii directe între aceste două ramuri ale românimii, deci, în fond, o îndepărtare a macedoromânilor de dacoromâni (la care G. Ivănescu îi cuprinde şi pe românii din Serbia orientală, cei aflaţi între Dunăre, Timoc şi Morava), nu şi o separare de meglenoromâni şi nici o separare între meglenoromâni şi dacoromâni (inclusiv bănăţenii şi crişenii-maramureşenii şi ardelenii) sau între istroromâni şi românii din Serbia medievală şi Banat.

De aici concluzia că migraţiile cele mai vechi ale unor ramuri ale poporului român n-au dus la despărţirea românilor în mai multe ramuri prin populaţii aloglote, ci numai la modificarea raporturilor de vecinătate dintre diferitele grupuri de români care au format şi după aceea o masă continuă, fără întreruperi[1].

4. Înainte de anul 1000, după G. Ivănescu, au încetat orice legături directe numai între macedoromâni şi dacoromâni. Despărţirea de dacoromâni, nu numai a aromânilor, ci şi a celorlalţi români sud-dunăreni, a meglenoromânilor şi a istroromânilor, a avut loc mult mai târziu, către sfârşitul Evului Mediu (în secolele XIV-XV), în primul rând prin dispariţia românilor în Bulgaria şi Serbia, fie prin migraţii, fie prin asimilarea lor de către bulgari şi sârbi.

5. Până prin secolul al XIII-lea, al XIV-lea sau chiar al XV-lea, româna alcătuia un continuum. Numai astfel se poate explica şi marea asemănare între cele patru dialecte.

6. Limba română primitivă a avut două faze: una până prin secolele IX sau X, perioadă în care s-a produs şi deplasarea strămoşilor aromânilor spre sud în actualele teritorii şi alta, după aceea, până la desfacerea meglenoromânilor şi istroromânilor de dacoromâni şi chiar a ramurilor sud-dunărene în discuţie una de alta. Româna primitivă încetează nu numai prin slavizarea românilor din Bulgaria şi Serbia, ci şi prin noi migraţii ale meglenoromânilor spre sud şi ale istroromânilor spre vest.

7. În perioada românei primitive, dialectul dacoromân cunoştea trei arii: a) o arie crişeană-maramureşeană având legături cu viitorul dialect istroromân în special prin unele particularităţi ca rotacismul lui *-n-* simplu intervocalic în elementele de origine latină, precum şi forma *scand* 'scaun', adv. *ină* 'unde' etc.; b) o arie bănăţeană-maramureşeană-

[1] G. Ivănescu (1980: 77) respinge teoria vetrelor lingvistice (susţinută de Gamillscheg, Reichenkron, Petrovici, Arvinte) din care ar fi luat naştere subdialectele dacoromâne: „Nu putem admite că, în trecut, au existat vetre ale dialectelor dacoromâne. Căci diferenţierea dialectală a limbilor îşi are originea nu în existenţa unor regiuni nucleu, deci în faptul că poporul care vorbeşte o limbă trăia în grupuri îndepărtate unul de altul, – lucru pe care, desigur, îl înţeleg Gamillscheg, Reichenkron şi Petrovici –, ci în alţi factori [...]. Dialectele dacoromâne se vorbeau nu pe arii mai restrânse decât azi, arii care ar fi coincis cu regiunile muntoase, cum a făcut Petrovici şi în parte şi Gamillscheg şi Reichenkron, ci şi în regiunile de dealuri, de codri şi de câmpie. Se poate presupune că populaţia s-a grupat în nuclee deosebite numai în perioadele de violente atacuri din partea popoarelor migratoare, cum a şi înţeles lucrurile Petrovici; a admite că aceste arii au durat mult şi a urca asemenea nuclee până în epoca stăpânirii romane este însă imposibil, din cauză că, după cât arată cercetările asupra procesului de romanizare a părţilor de nord ale Peninsulei Balcanice, n-au existat goluri de populaţie în teritoriul romanizat. Dialectul dacoromân este singurul care s-a vorbit tot timpul pe o arie întinsă", pe când celelalte (aromân, meglenoromân şi istroromân) „au fost vorbite pe arii din ce în ce mai restrânse, populaţia românească împuţinându-se prin deznaţionalizare" (Ivănescu 1980: 30).

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

ardeleană cu asemănări destul de numeroase cu dialectul macedoromân şi c) o arie moldovenească-muntenească în care nu apar fenomenele esenţiale proprii celorlalte arii.

8. Configuraţia dialectală a dacoromânei de până în secolul al X-lea va suferi unele modificări mai ales începând din secolul al XIV-lea, astfel încât G. Ivănescu va distinge „dialectele": moldovenesc, muntenesc, bănăţean, crişean-maramureşean. Mai târziu, aria crişeană-maramureşeană se va despărţi în două, iar după secolul al XV-lea va lua fiinţă o a şasea arie: cea ardelenească de nord.

Referinţe bibliografice:

ARVINTE, Vasile 1966: *Formarea limbii şi a poporului român în lumina cercetărilor recente*, in „Anuar de lingvistică şi istorie literară", XVII, p. 13-33.

ARVINTE, Vasile 1982-1983: *Conceptul de 'română primitivă' în* ***Istoria limbii române*** *de G. Ivănescu*, in „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi" (serie nouă), Secţiunea III e. Lingvistică, tom. XXVIII-XXIX, p. 9-12.

CAPIDAN, Th. [1935]: *Meglenoromânii. III. Dicţionar meglenoromân*, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului: Imprimeria Naţională, f. a.

CAPIDAN, Theodor, *Meglenoromânii. I. Istoria şi graiul lor*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1925.

DENSUSIANU, Ovid, *Istoria limbii române. I. Originile*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică (ediţie îngrijită de prof. univ. J. Byck), 1961.

DENSUSIANU, Ov. 1901: *Histoire de la langue roumaine, I. Les origins*, Paris, Ernest Leroux.

FRĂŢILĂ, Vasile 1973: *Consideraţii asupra vechimii diferenţierilor dialectale ale dacoromânei*, in „Analele Universităţii din Timişoara". Seria ştiinţe filologice, XI, p. 9-29.

FRĂŢILĂ, Vasile 1987: *Lexicologie şi toponimie românească*, Timişoara, Editura Facla.

FRĂŢILĂ, Vasile 1993: *Contribuţii la studiul concordanţelor lexicale dintre subdialectul bănăţean şi dialectul aromân*, in Vasile Frăţilă, *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Editura de Vest, p. 81-99.

FRĂŢILĂ, Vasile 2000: *Rom.* ***agru*** *(soarta unui cuvânt)* in Vasile Frăţilă, *Etimologii. Istoria unor cuvinte*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

FRĂŢILĂ, Vasile 2005: *Graiul de pe Târnave*, Blaj, Editura Astra. Despărţământul „Timotei Cipariu".

FRĂŢILĂ, Vasile 2010: *Probleme de dialectologie română*, Blaj, Editura Astra. Despărţământul „Timotei Cipariu".

GIOSU, Ştefan, *Dialectul aromân în concepţia lui G. Ivănescu*, in „Analele Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi", Secţiunea III, e. Lingvistică, tomul XXXIII, 1987, p. 58-66.

GIOSU, Ştefan, *Dialectul meglenoromân în concepţia lui G. Ivănescu*, in „Analele Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi", Secţiunea III, e. Lingvistică, tomul XXXIV, 1988, p. 53-63.

GIOSU, Ştefan, *Dialectul istroromân în concepţia lui G. Ivănescu*, in „Analele Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi", Secţiunea III, e. Lingvistică, tomul XXXV, 1989, p. 75-87.

GIOSU, Ştefan, *Dialectul dacoromân în concepţia lui G. Ivănescu*, in „Analele Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi", Secţiunea III, e. Lingvistică, tomul XXXVI, 1990, p. 121-135.

IVĂNESCU, G. 1948: *Problemele capitale ale vechii române literare*, extras din „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»", Iaşi, XI-XII (1944-1945), Tipografia Alexandru A. Ţerek.

IVĂNESCU, G. 1980 [2000]: *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.

JIREČEC, Constantin, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I-III, Wien, (Denkschriften der Akad. d. Wiss. Phil-hist. classe 48-49), 1901-1903.

MIHĂESCU, Haralamb 1960: *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, Bucureşti, Editura Academiei.

MOLDOVANU, Ioan Micu, *Poveşti populare din Transilvania culese prin elevii şcolilor din Blaj (1863-1878)*, Bucureşti, Editura Minerva, 1987.

PAPAHAGI, Tache, *Cercetări în Munţii Apuseni*, in „Grai şi suflet", II, fasc. 1, p. 22-89, 1925.

PAPAHAGI, Tache, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1925.

PAPAHAGI, Tache: *Răspuns la o dare de samă*, in „Grai şi suflet", III, fasc. 1, 1927, p. 241-252.

PAPAHAGI, Tache, *Manual de fonetică romanică. Română, italiană, franceză, spaniolă*, Bucureşti, Editura Şcoalelor, 1943.

PASCU, Giorge 1922: *Istoria literaturii şi limbii române din secolul al XVI-lea*, Iaşi.

PETROVICI, Emil 1967: *Elementele sud-slave orientale ale istroromânei şi problema teritoriului de formare a limbii române*, in „Limba Română", XII, nr. 1, p. 11-19.

PETROVICI, Emil 1960: *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii româneşti*, in „Limba Română", IX, nr. 1, p. 79-83.

PHILIPPIDE, Alexandru 1923: *Originea românilor*, I, Iaşi, Tipografia „Viaţa Românească".

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)

PHILIPPIDE, Alexandru 1927: *Originea românilor*, II, Iaşi, Tipografia „Viaţa Românească”.
PROCOPOVICI, Alexie, *Din istoria raporturilor noastre interdialectale*, in „Dacoromania”, IV, 1927, p. 38-66.
PUŞCARIU, Sextil, *Limba română. I. Privire generală*, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II”, 1940.
PUŞCARIU, Sextil 1937: *Essai de reconstitution du roumain primitif*, in idem: *Études de linguistique roumaine*, Cluj-Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Naţională, p. 64-120.
PUŞCARIU, Sextil, BARTOLI, Matteo, BELULOVICI, A., BYHAN, A. 1926: *Studii istroromâne. II. Introducere. Gramatică. Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti, Cultura Naţională.
ROSETTI, Al., *Asupra repartiţiei dialectale a istroromânei*, in „Grai şi suflet”, V, 1931-1932, p. 1-9 [reluat de ROSETTI 1978: 651-656].
ROSETTI, Al. 1978: *Istoria limbii române. I. De la origini până în secolul al XVII-lea* (ediţia a II-a revăzută şi adăugită), Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
SARAMANDU, Nicolae 1986: *Concordanţe lingvistice între aromână şi graiurile din Banat*, in „Limba Română”, XXXV, nr. 3, p. 225-233.
SARAMANDU, Nicolae 2004: *Romanitatea orientală*, Bucureşti, Editura Academiei.
SARAMANDU, Nicolae, TIUGAN, Marilena, CELAC, Alina, FLOAREA, Irina 2012: *Dicţionar meglenoromân, Litera C*, in „Fonetică şi dialectologie”, XXXI, 79-196.
SÂRBU, Richard, FRĂŢILĂ, Vasile 1988: *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*, Timişoara, Editura Amarcord.
SKOK, Petar 1931: *Byzance comme centre d'irradiation pour les mots latins des langues balkaniques. Bysantion* VI, p. 371-378.
SKOK, Petar 1934: *Zum Balkanlatein*, in „Zeitschrift für romanische Philologie”, LV, Halle a. d. Saale, p. 175-215.
VÂRCOL, V., *Graiul din Vâlcea*, Bucureşti, Atelierele grafice Socec, 1910.

ABREVIERI

ar. = aromân(ă); ard. = ardelean, ardelenesc; băn. = bănăţean, bănăţenesc; bihor.= bihorean; criş. = crişean; dr. = dacoromân(ă); ir. = istroromân(ă); lat. = latină; maced. şi macedor. = macedoromân(ă); maram. = maramureşean; mold. = moldovean, moldovenesc; munt. = muntean, muntenesc; v. sl. = vechi slav.

BDD-A6482 © 2012 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:57:50 UTC)